

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Лариса ГАРБУЗЕНКО (Кіровоград)

Розглянуто сутність когнітивного компоненту компетентності як системи знань та розвинутих пізнавальних процесів, що кожний зокрема і всі разом забезпечують пізнання. Метою досягнення визначених цілей обрано декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування художньо-естетичної компетентності. Розглянута технологія процесу формування художньо-естетичної компетентності, яка містить такі етапи: підготовчий, ціннісно-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, художньо-творчий, діяльнісно-творчий. Охарактеризовано основні моменти формування когнітивного компоненту художньо-естетичної компетентності на інформаційно-пізнавальному етапі. Окреслено, що на інформаційно-пізнавальному етапі формуються теоретичні знання, як концептуальний засіб, розвивається емоційно-чуттєва сфера та мислення, розвивається мотивація до власної художньо-естетичної діяльності.

Рассмотрена сущность когнитивного компонента компетентности как системы знаний и развитых познавательных процессов, который каждый в отдельности и в совокупности обеспечивают познания. Целью достижения поставленных задач выбрано декоративно-прикладное искусство как средство формирования художественно-эстетической компетентности. Рассмотрена технология процесса формирования художественно-эстетической компетентности, которая состоит из следующих этапов: подготовительный, ценностно-ориентационный, информационно-познавательный, художественно-творческий, деятельность-творческий. Охарактеризовано основные моменты формирования когнитивного компонента художественно-эстетической компетентности на информационно-познавательном этапе. Очерчено, что на информационно-познавательном этапе формируются теоретические знания, как концептуальное средство, развивается эмоционально-чувственная сфера и

мышление, развивается мотивация к собственной художественно-эстетической деятельности.

Ключові слова: художньо-естетична компетентність, декоративно-прикладне мистецтво, підготовка майбутнього вчителя.

В умовах демократизації, духовного відродження українського народу активізується проблема духовного відродження, переосмислення естетичного розвитку особистості. Одночасно в умовах ринкової економіки активізуються технократичні тенденції, що призводить до певного нівелювання культури особистості, заперечення естетичного начала у багатьох сферах життя людини. Перешкодою на шляху руйнівних процесів мають стати основні культурні цінності суспільства, що є базою для естетичного розвитку особистості як об'єктивного процесу набуття людиною якостей і властивостей естетичного суб'єкта. Цей розвиток повинен відбуватися, у першу чергу, під дією цілеспрямованих зусиль суспільства, вихователів, які формують багату духовну сферу підростаючого покоління.

Отже, майбутній педагог повинен бути компетентним, щоб здійснювати цей складний процес, забезпечуючи ефективний вплив із врахуванням позитивних та подоланням негативних факторів, об'єктивних та суб'єктивних умов життя особистості.

Питання мистецької освіти та підготовки фахівців відповідних дисциплін розглядали О.Н. Дем'янчук, Л.А. Кондрацька, Л.М. Масол, Н.Є. Миропольська, В.Ф. Орлов, О.М. Отич, В.О. Радкевич, О.П. Рудницька, О.П. Щолокова та ін. Шляхи фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва висвітлено у працях М.А. Кириченка, І.М. Кириченка, С.В. Коновець, В.С. Кузіна, П.В. Лосюка, В.Ф. Орлова, В.М. Сироти, М.М. Ростовцева та ін. У контексті дослідження професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва вважаємо, що важливою складовою їх професійної компетентності є художньо-естетична компетентність, яку ми визначаємо як єдність теоретичної та практичної готовності. Вона дозволяє самостійно вирішувати цілі педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва: організації художньо-естетичної діяльності школярів, всебічного їх розвитку.

Відповідно у структурі художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми виділяємо такі компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний, рефлексивний, особистісно-розвивальний.

Метою пропонованої статті є визначення сутності когнітивного компоненту художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва та пропозиція деяких шляхів його формування у процесі вивчення декоративно-прикладного мистецтва.

Основою когнітивного компоненту компетентності є система знань та розвинуті пізнавальні процеси (відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення, уява, мовлення), що кожний зокрема і всі разом забезпечують пізнання.

Стосовно художньо-естетичної компетентності майбутніх педагогів у структурі когнітивного компоненту ми виділяємо такі знання: основних естетичних понять; жанрів і видів мистецтва; особливостей створення в художньому творі художнього образу.

Обов'язковим елементом когнітивного компоненту є наявність психолого-педагогічних знань щодо створення умов та забезпечення естетичного розвитку особистості.

Знання вчителя визначають, як його кругозір, так і кругозір вихованців. На основі знань формуються переконання та естетичні погляди, які ми розглядаємо як систему логічно обґрунтованих суджень про прекрасне, потворне, величне й нище, трагічне й комічне, естетичне й художнє та ін., про твори мистецтва, що спираються на здобуті людством знання з цих питань. Ці погляди виражають усвідомлене естетичне ставлення людини до дійсності, особисту естетичну позицію кожного індивіда. Переконаннями ця система поглядів стає тоді, коли на її основі формуються звички, життєві принципи й виробляються риси характеру, воля, що постійно виявляються у всій життєдіяльності особистості.

Усвідомлене оволодіння естетичними нормами виступає інструментом регуляції практичної діяльності, в ході якої виникають естетичні почуття, які створюють емоційну наповненість життєдіяльності особистості.

Реалізація складних завдань естетичного розвитку підростаючого покоління неможлива без розвинутого естетичного сприймання самого вчителя, що характеризується здатністю людини виділяти в явищах дійсності й мистецтва процеси, властивості, якості, які пробуджують естетичні почуття.

Ефективним засобом формування художньо-естетичної компетентності, а разом з тим і предметом професійної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва є мистецтво.

Розглядаючи питання про співвідношення мистецтва й життя, Л.С. Виготський вказує на виховне значення мистецтва із давніх часів. На основі психологічного дослідження впливу мистецтва він підсумовує: "Мистецтво є найважливішим осередком усіх біологічних і соціальних процесів особистості в суспільстві, ... воно є способом врівноваження людини зі світом у найкритичніші й найвідповідальніші хвилини життя. І це докорінно спростовує погляд на мистецтво як на прикрасу" [1, с. 135].

Естетичне освоєння світу відбувається завдяки мисленню образами, що забезпечує основні процеси: розкриття естетичної цінності предмета,

емоційне реагування на неї, прагнення до естетичної досконалості предмета. Тому важливо розвивати художньо-образне мислення майбутніх фахівців. Проте у процесах сприйняття прекрасного, а особливо у процесах творення за "законами краси" бере участь і теоретичне мислення: знання про суть предмета, про його властивості сприяють створенню більш глибокого образу. У той же час набуття образних вражень у процесі пізнання сприяє швидкому засвоєнню понять, робить знання життєвими, неформальними. Щоб образ предмета був істинним, у ньому повинні бути зафіксовані загальні й специфічні ознаки, а асоціація має бути точною, об'єктивно виправданою. Тому у процесі формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва важливо ознайомити студентів із поняттям "художній образ" та способами його творення засобами певного виду мистецтва.

У нашому дослідженні метою досягнення визначених цілей ми обрали декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування художньо-естетичної компетентності. Засоби декоративно-прикладного мистецтва є фактом, який може викликати стійкий пізнавальний інтерес до національної культури. За допомогою нього безпосередньо виражалися думки, почуття, уявлення та традиції народу, краса української природи.

На основі вивчення мистецтвознавчої, педагогічної літератури, а також результатів експериментального дослідження нами були визначені складові когнітивного компоненту художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва із врахуванням специфіки декоративно-прикладного мистецтва України. Зокрема, передбачається оволодіння майбутніми учителями такими знаннями: про етапи розвитку українського декоративно-прикладного мистецтва; про види і жанри декоративно-прикладного мистецтва; про творчість професійних художників і народних майстрів декоративно-прикладного мистецтва, про народні художні промисли України; техніки та технології виготовлення творів декоративно-прикладного мистецтва; морально-естетичного змісту, колориту творів декоративно-прикладного мистецтва; етимології термінів декоративно-прикладного мистецтва; про значення та роль творів декоративно-прикладного мистецтва у розвитку особистості; обізнаність із сучасними теоріями впливу мистецтва на розвиток особистості; обізнаність із сучасними технологіями, формами і методами виховання підростаючого покоління.

Розглядаючи декоративно-прикладне мистецтво, українську національну культуру як базу у процесі формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва нами розроблена технологія цього процесу, що містить такі етапи:

підготовчий, ціннісно-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, художньо-творчий, діяльнісно-творчий.

Розвиток знань та пізнавальних процесів, що є складовими когнітивного компоненту відбувається на всіх етапах запропонованої технології але найбільш повно здійснюється на інформаційно-пізнавальному. Зупинимось на деяких моментах формування когнітивного компоненту художньо-естетичної компетентності саме на інформаційно-пізнавальному етапі.

У процесі організації педагогічного процесу на цьому етапі ми враховували такі закономірності та їх наявність: культурологічна позиція, згідно з якою твори мистецтва є втіленням специфічної інформації та узагальнення художньої свідомості певної історичної епохи; художньо-естетичні знання та їх розвиток у студентів в залежності від педагогічної інтерпретації художньої культури, спрямованої на усвідомлення комплексної взаємодії мистецтв; зміст діяльності який залежить від культурологічних знань, обумовлених: аксіологічною функцією; ціннісна функція, яка характеризується знаннями які є основою творчої діяльності студентів; евристична функція, котра регулює загальнохудожні знання і самостійну творчу діяльність студентів в галузі сприйняття, аналізу та інтерпретації художніх творів; просвітительська і комунікативна функція, які дозволяють спілкуватися із студентами засобами мистецтва.

На інформаційно-пізнавальному етапі формуються теоретичні знання, як концептуальний засіб. Ми вважаємо, що для повноцінного художнього виховання, окрім основних знань, практичної діяльності (умінь, навичок), необхідні знання з історії розвитку і становлення декоративно-прикладного мистецтва, ознайомлення студентів з видатними діячами минулого (Д. Антонович, В. Щербаківський, В. Кричевський).

На нашу думку, необхідно розкрити поняття композиції, форми, кольору в декоративно-прикладному мистецтві, за допомогою яких студенти зіставлятимуть, аналізуватимуть, оцінюватимуть твори українського мистецтва.

Чимало уваги приділяється ознайомленню студентів із стилями, орнаментами, колірною гамою, напрямками, традиціями та історією розвитку народного мистецтва. При цьому широко використовуються засоби масової інформації, спеціальна література, журнали, зразки готових виробів, альбоми.

Доцільними, на нашу думку, є зустрічі з майстрами народного мистецтва. Головний педагогічний ефект таких зустрічей полягає у тому, що студенти з першоджерел переймаються романтикою і радістю творчого пошуку. Це є основою пізнавального запалу, який не лише

благодійно впливає на формування естетичних інтересів майбутніх учителів, а й стимулює і виховує їх як особистостей.

В спілкуванні з декоративно-прикладним мистецтвом через краєзнавчі музеї, виставки творів народних промислів, зустрічі з народними майстрами, значною мірою реалізується безпосередній зв'язок особистості з суспільством, відбувається пряме засвоєння його художніх норм, вимог, оцінок. Це приводить до певних якісних змін в художній свідомості, що пов'язано в житті людини зі зміною мікросередовища на макросередовище. Це, як правило, дає не тільки притік нової цінної інформації, а й сильний поштовх для внутрішнього розвитку особистості.

Завдяки проведенню бесід, організації сприйняття художніх творів із зображенням джерел декоративно-прикладного мистецтва відбувається розвиток художньої спостережливості, художнього бачення, зорової пам'яті і накопичення художніх знань.

Для естетичного сприймання творів декоративно-прикладного мистецтва необхідна спеціальна підготовка студентів, яка виражається в умінні відчувати красу й гармонію створеного. У ході педагогічної діяльності естетичні властивості об'єкта через сприймання викладача передаються, трансформуються в певний вид естетичних суджень майбутніх учителів. Необхідно виділити три основні аспекти дій педагога: а) актуалізація, інтеграція, а також озброєння студентів новими поняттями, необхідними для адекватного сприймання, розуміння творів мистецтва; б) детальний аналіз спонтанних і конвенційних (умовних) асоціацій, які виникають у процесі сприймання художнього твору майбутнім учителем і впливають на його афективну сферу; в) опис характеру чуттєвого впливу об'єкта на спостерігача. Щоб сформувати у студентів таке ж естетичне ставлення до об'єкта, як і в викладача, необхідно апелювати до досвіду майбутніх учителів у різних сферах.

Реалізація принципу послідовності і наступності у засвоєнні нового матеріалу потребує логічного зв'язку різних елементів матеріалу, формування знань, вмінь і навичок у певному порядку.

Необхідність послідовного засвоєння змісту навчально-виховних занять має відобразитись в логічно стрункій програмі, в якій доцільно розкрити народні уявлення, повір'я стародавніх слов'ян, їх основні заняття, вплив та значення матеріальної культури у народних святах, особливості становлення та розвитку народних промислів, їх естетичні функції; акцентувати увагу на стилях спілкування та правилах поведінки.

Впродовж цього етапу проглядається необхідність використання різних специфічних форм впливу на особистість майбутнього вчителя: колективних, групових, індивідуальних. Знайомлячи студентів з побутом українського народу, його світоглядом, створюється не лише ситуація

пізнання та усвідомлення значущості національної культури, але й необхідність обговорення цих питань, формування поглядів, смаків, ідеалів. При вивченні тем, пов'язаних із становленням та розвитком народних промислів українців, студенти встановлюють закономірності, покладені в основу виготовлення народних виробів, розкривають особливості технології гончарної, ткацької та інших справ.

Разом з цим необхідно створювати такі навчально-виховні ситуації, які б стимулювали пізнавальну діяльність на позитивному почуттєво-емоційному тлі. Добираючи їх, необхідно врахувати коло захоплень, місце мешкання, проблеми, близькі студентам. Наприклад: запропонувати ідею виготовлення подарунка – оберегу для друга, який щойно вступив до педагогічного університету. Сутність подарунка повинна відображати інтереси, проблеми майбутнього вчителя, з використанням виразливих особливостей місцевості, де він мешкає. Виконання цього завдання дає змогу використовувати здобуту інформацію, систематизувати і порівнювати, виділяти домінуюче над другорядним.

Інформаційно-пізнавальний етап знаходить своє відображення і в процесі науково-пошукової роботи, метою якої є залучення майбутніх учителів до самостійної роботи, в зборі інформації про український народний побут, де відбувається вибір та систематизація видів декоративно-прикладного мистецтва щодо даної теми. При цьому студенти йдуть від загального до окремого. Найперше, фіксуються основні ідеї. Потім конкретизуються деталі, визначається основний напрямок дослідження. Наступний крок деталізує частково-пошукові завдання і орієнтує на різноманітні види діяльності.

Отже, інформація, що є складовою когнітивного компоненту художньо-естетичної компетентності, яка потрапляє до мозку через органи відчуття, певним чином засвоюється і переробляється особистістю. На основі позитивних почуттів розвивається інтерес до народної культури, який майбутній фахівець прагне задовольнити через знайомство з різноманітними джерелами. Накопичення певної інформації, розвиток емоційно-чуттєвої сфери та мислення є основою для формування ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, розвитку мотивації до власної художньо-естетичної діяльності та залучення до неї вихованців. Тому перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні сутності інших компонентів художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва та розробці шляхів формування кожного зокрема та їх єдності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Выготский Л.С. Психология искусства: монография / Лев Семенович Выготский. – М.: Лабиринт, 2008. – 350с.

2. Зязюн І.А. Виховання естетичної культури школярів: Навч. посібник / Іван Андрійович Зязюн, Наталія Євгеніївна Миропольська, Людмила Олександрівна Хлебнікова, Станіслав Петрович Свид, Світлана Володимирівна Коновець / Інститут змісту і методів навчання. – К., 1998. – 153с.

3. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол / АПН України; Інститут проблем виховання. – К.: Промінь, 2006. – 432с.

4. Орлов В.Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія / Валерій Федорович Орлов / АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти / І.А. Зязюн (заг.ред.). – К.: Наукова думка, 2003. – 263 с.

5. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін: Навч. посібник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закладів / Інститут змісту і методів навчання; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України / О.П. Рудницька (ред.) – К., 1998. – 183с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гарбузенко Лариса Володимирівна – ст. викладач кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.